

ELIE KEDOURIE A KAPITOLY BRITSKÉ POLITIKY NA BLÍZKÉM VÝCHODĚ

Kristýna Kynclová

*Katedra antropologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni
kkynclov@ksa.zcu.cz*

Elie Kedourie, chapters of British politics in the Middle East

Abstract—Western influence on the Middle East is a theme that deservedly attracts attention of many scientists from various fields of study. Many theories with regard to the modern political history of the region have been produced and discussed. One of the authors that came out with an influential concept was Edward Said. In his critique of Orientalism (Orientalism, 1978), Said focuses on Western conceptions of the Middle East and its outcomes. The book became worldwide famous for its direct assault on Western society and its imperial politics. An influential attitude is taken by another prominent scientist, Bernard Lewis, who represents an opposition to Said's opinion. This survey is geared towards presenting the work of Baghdad-born British historian Elie Kedourie, who maintains with regard to given topic very interesting position as well. In the course of his career Kedourie mainly focused on modern Middle Eastern history, with a consideration to British political influence in the region. Kedourie tried to analyse factors which brought Ottoman Empire to decline and Middle Eastern region to general long-lasting crisis. In his writings Kedourie questioned the matter of suitability of Ottoman reforms based on European examples. He also occupied himself in detail with the issue of McMahon-Husayn correspondence and its interpretations, as well as with the Sykes-Picot agreement. He polemised with official viewpoints of British establishment and, usually with criticism, he assessed measures of British foreign politics. His revolutionary interpretations are believed to have changed the scientific approach of the view on modern history of the Middle Eastern countries.

Key Words—Middle East – modern history – Elie Kedourie – Ottoman Empire – Orientalism – British politics – colonialism

ÚVOD

BLÍZKÝ východ představoval v minulosti významnou a mocnou oblast. Vznik a vzestup islámského náboženství, vláda pravověrných chalífů, dynastií Umajjovců či Abbásovců nebo mohutný rozmach Osmanské říše – blízkovýchodní oblast zažila mnohá údobí síly a slávy. Zhruba od 2. poloviny 18. století, spolu s počínajícím úpadkem říše s centrem na Bosporu, se však v souvislosti s tímto územím již o mocenskou sílu přestává hovořit. Slibnou pozici v šachovnici dřívějších mocenských vztahů postupně střídá potupná role poraženého. Oblast se stává působištěm západních velmocí.

Téma působení Západu na Blízkém východě v průběhu 19. a 20. století právem poutalo a stále poutá pozornost badatelů z mnoha společenskovedních oborů. Politika západních velmocí určila (či alespoň výrazným způsobem ovlivnila) ráz vývoje blízkovýchodní společnosti na další dekády dopředu. Povahou, rozsahem a důsledky vlivu Západu na Blízký východ se zabývalo mnoho autorů, přičemž řada z nich svým dílem dosáhla celosvětového významu.

Téma působení Západu na Blízkém východě v průběhu 19. a 20. století právem poutalo a stále poutá pozornost badatelů z mnoha společenskovedních oborů. Politika západních velmocí určila (či alespoň výrazným způsobem ovlivnila) ráz vývoje blízkovýchodní společnosti na další dekády dopředu. Povahou, rozsahem a důsledky vlivu Západu na Blízký východ se zabývalo mnoho autorů, přičemž řada z nich svým dílem dosáhla celosvětového významu.

Z politicko-antropologické perspektivy se ve spojitosti s tímto tématem v odborných kruzích objevilo několik vlivných konceptů a myšlenkových proudů. Jednomu z nejvýraznějších vévodil literární kritik Edward W. Said. V roce 1978 vystoupil Said prostřednictvím své knihy Orientalismus s ostrou kritikou západní společnosti a její imperiální politiky na Blízkém východě. V díle popsal fenomén související s vnímáním Východu badateli, literáty či jinými autory ze Západu, jejichž společným jmenovatelem bylo vytvoření umělého konceptu tzv. Orientalismu. Orientalismus ve smyslu souhrnného označení společenskovedního zkoumání Orientu západními odborníky působil jakožto objektivní vědecká disciplína. Ve skutečnosti jí nebyl; dle Saida sloužil mocenským cílům velmocí, které vůči východním kulturám uplatňovaly etnocentrický postoj. Tento západní přístup k východnímu regionu dle Saida dodnes převládá a je příčinou přetrvávající propasti mezi oběma kulturami. (Said 1978) Autor, jenž reprezentuje postkoloniální myšlenkový proud, ve svých dílech naznačuje, že současný stav blízkovýchodní oblasti je důsledkem koloniálního a nekoloniálního působení Západu.

Další výraznou názorovou linii zastává například americký historik Bernard Lewis, který celá léta stojí v opozici proti Saidovým tezím. Přestože ovlivnění muslimských dějin západní společností je nesporné, Lewis zdůrazňuje, že to je především samotné nitro islámského světa, kde je třeba hledat odpověď na současný nepříznivý

vývoj blízkovýchodní oblasti. Lewis ostře odmítá „hru na něčí obviňování“, jež spočívá v hledání příčin úpadku zemí Blízkého východu mimo muslimskou sféru, kdy vina leží na těch druhých (v dějinách islámských zemí např. na Mongolech, Turcích, Američanech). Vnější okolnosti byly podle Lewise pouhým důsledkem krize uvnitř muslimské společnosti, a tam je také nutno hledat řešení, jak z krize ven. (Lewis 2003)

Ve výčtu významných autorů zkoumajících vztah Východu a Západu v moderních dějinách má své pevné místo rovněž britský historik Elie Kedourie, který se zabýval širokou škálou témat souvisejících s dějinami islámu a judaismu. Již od počátku své badatelské kariéry zaměřil svou pozornost zejména na roli Velké Británie na Blízkém východě v období od smrtelné krize Osmanské říše po rozpad koloniální soustavy po 2. světové válce. Význačným rysem Kedourieho bádání se stala polemika s oficiálními stanovisky britského establishmentu. Kedourie nabídl nový a nešední pohled na britskou politickou mašinerii svého času řídící chod bývalé Osmanské říše a jejích držav. Následující text se věnuje Kedourieho hlavním myšlenkovým tezím.

Britská politika vůči Osmanské říši se v 19. století utvářela zejména v závislosti na snaze Britů o udržení rovnováhy sil v Evropě. Tehdejší hlavní zájmy britského impéria se týkaly evropských záležitostí, nikoliv samotného osudu Osmanské říše. Návrhy Francie a Ruska na dělení osmanského impéria nenašly u Britů požadovanou odezvu. Ve spojitosti s udržením svých pozic ve Středomoří a v Indii Britové prosazovali politiku zachování integrity říše. Taková politika také odstranila problém, jenž by mohl nastat ohledně případného sporu mezi velmocemi o dědictví Osmanské říše, a zejména o ovládnutí Konstantinopole.

Pokud měla zůstat Osmanská říše zachována, bylo dle Britů zapotřebí neodkladně přistoupit k její celkové reformě. Reformy cílily na osmanskou správu, aby převzala metody a techniky, které Evropě svého času pomohly k její vojenské nadřazenosti. Armáda postavená na evropském modelu vyžadovala evropský způsob administrace. Reforma také znamenala ustavit výkonnou vládu s novými právními normami. Myšlenka nové organizace se však příliš neslučovala s existujícím osmanským uspořádáním. Politická situace v Osmanské říši se lišila od evropských zvyklostí. Evropské reformy tak dle Kedourieho vnesly do Osmanské říše zmatek. Namísto aby zemi sjednotily a posílily, působily rozvratně. Pád říše nezavinila její špatná správa, neschopnost či všudypřítomná korupce (podle Kedourieho faktory, které byly na Východě vždy přítomné), ale Evropa, „evropská nemoc“. Říši zničil tlak evropských aspirací. (Kedourie 1987: 14)

Britští představitelé předpokládali jakousi univerzálitu západních politických postupů. Pokud reforma svého času napomohla jejich zemi, bylo logické stejnou metodu aplikovat i na Východě. Avšak okolnosti, které kdysi provázely úspěch reformy v Británii, nebyly Osmanské říši vlastní. Selhání reformy mělo svou hlavní příčinu v irelevantnosti a odlišnosti jejích principů. Jediné, co se osvěd-

čilo, byly techniky vládní kontroly, které blízkovýchodním vládcům umožnily rozšířit a zdokonalit jejich kontrolu nad obyvateli. (Kedourie 1981) Dalším faktorem, který působil destabilizačně, byl původ, náboženské vyznání a aspirace propagátorů reformy. Muslimský svět nechoval k cizincům, křesťanům, a navíc lidem, jejichž primárním zájmem je prosazovat zájmy své země, přílišnou důvěru. Jakákoliv intervence z britské strany mohla být muslimy vnímána jako pokus o narušení stability říše. Postupem času se ukázalo, že pokud by snahy o reformu pokračovaly, situace by vyústila do dvou možností. Osmanská říše by buď zanikla v důsledku zavedení mnoha nových a nekompatibilních principů v rámci jejího systému, nebo by se stala evropským protektorátem. Přirozeně by však nemohla být protektorátem jen jediné mocnosti. Další alternativy se tedy rýsovaly následovně: buď by evropské velmoci o dělení říše soupeřily, nebo by ji rozdělily nenásilně, mírumilovně. Jak čas plynul, otázky ohledně osudu Osmanské říše nabíraly na intenzitě a bylo na Británii a Evropě, aby se dobraly jejich odpovědí.

V 80. letech 19. století Britové postupně upouští od vize zachování územní integrity Osmanské říše. (Gombár 1999) Začínají se zabývat myšlenkou jejího dělení, v němž vidí řadu kladů. Dělbá pomůže natrvalo vyřešit problém osudu říše. Zároveň uspokojí ambice velmocí a zamezí dalším intrikám a sporům, které mezi sebou jednotlivé mocnosti v minulosti vedly na půdě Konstantinopole. Mírové dělení také zabrání chaosu, který by v říši mohl nastat za jiných okolností. V rámci dělení říše by jednotlivé regiony spadaly pod přímou správu různých velmocí. Převládaly představy, že osmanská území nejsou schopna vládnout sobě sama a jedinou alternativou nahrazující dřívější osmanskou vládu je vláda evropská, která jako jediná může docílit zlepšení podmínek v bývalé říši. Jednotlivé regiony by měly mít povahu kolonií nebo závislých území. Britové jejich nezávislost odmítali s tím, že se tamní mladé a nezkušené národy musí nejprve učit umění vládnutí od Evropanů a podřídit se jejich prozatímní kontrole, aby pak byly schopny obstát ve vlastní správě. Dělení říše mělo být neochvějně spojené s ovládnutím území danou mocností a poskytnutím kvalitní správy.

Přímá britská správa měla v osmanských oblastech zavést evropské metody vlády a administrace a současně usměrňovat možné nebezpečné následky, které by ničím neomezený vliv evropských myšlenek s sebou mohl nést. Představa takovéto povahy britské kontroly předpokládala, že evropská dominance bude na východní region působit pozitivně a bude ji doprovázet zlepšení tamní situace. Důraz byl kladen na nezbytnost nepřetržitě a trvalé britské přítomnosti a dozoru. Za jiných okolností se pokrok nedal očekávat. Britové do budoucna počítali s novou místní správou, od základů reformovanou, která by byla schopná soběstačně vládnout. Do doby, než by nově nastupující administrativní mohla prokázat svou způsobilost, by region podléhal britské kontrole. Tato vize vzešlá z britského liberalismu se opírala o smysl pro zodpovědnost a optimismus. Nebyla brána v potaz diametrální odlišnost obou prostředí. Metody Západu byly výsledkem lokální, specifické tra-

dice. Britové si dle Kedourieho neuvědomovali, že ona tradice není přenositelná.

V roce 1915 Británie s Francií podlehly tlaku Ruska, a navzdory počátečnímu odporu, souhlasily s ovládnutím Konstantinopole ruskou mocností. Přijetí ruských nároků bylo ze strategického hlediska nezbytné, pokud Spojenci nechtěli riskovat vnitřní rozkol. Rozhodnutí o osudu osmanské metropole oťrášlo s rovnováhou sil ve východní oblasti. Francie vznesla požadavek na Sýrii. Rovněž Británie si chtěla zajistit nějaké výhody, které by kompenzovaly vzrůst ruské moci. Potřeba protiváhy vůči ruským územním ziskům dovedla obě velmoci ke společnému jednání. Výsledkem, jemuž konstantinopolská smlouva přímo předcházela, se stala Sykes-Picotova dohoda. Ruské aspirace tak nastartovaly spád událostí, které vyústily v dělení Osmanské říše.

Tradiční britská politika na Blízkém východě čelila novým problémům. Bylo zapotřebí, aby ochránila své ohrožené zájmy a zabezpečila své pozice v Indii a Egyptě. Logika imperiálního přístupu velela k aktivní účasti Británie na dělení osmanských území, jinak ostrovnímu státu hrozila ztráta jeho postavení na Blízkém východě.

Významným a propracovaným pokusem o mírumilovné uspořádání osmanského dědictví se stala Sykes-Picotova dohoda, která odrážela zájmy západních mocností. Dětila Osmanskou říši na území, která měla v blízké budoucnosti spadat pod jejich vliv. Koncepce dohody nebyla nijak průkopnická, potíže vzniklé zánikem osmanského impéria řešila tradičními evropskými postupy. Za cíl si kladla navzájem sladit odlišné ambice jednotlivých velmocí. Husajnovy požadavky přitom nezůstaly opominuty. Stejně jako se dbalo na zájmy Francie a Británie, bylo přihlédnuto i k arabským aspiracím. Kedourie Araby vnímá jako třetího účastníka Sykes-Picotovy dohody. Jako odměnu za jejich vstoupení do války na straně spojenců Británie ujednala, aby Arabům připadla syrská města Damašek, Homs, Hama a Aleppo. Na tato území by jinak měla spadeno francouzská vláda.

V souvislosti s danou problematikou se Kedourie podrobně zabýval otázkou kompatibility Sykes-Picotovy dohody a McMahonovy korespondence s mekkánským šarífem Husajnem. Zveřejnění této původně tajné dohody nemohlo být dle Kedourieho pro Husajna překvapením, neboť o aspiracích Francie v Sýrii dobře věděl a souhlasil s nimi. Sykes-Picotova dohoda vyvolala nevoli mimo jiné proto, že byla držena v tajnosti. Příčina jejího utajení nebyla ta, že by dohoda znamenala dvojakost a vylučovala se s jinou či jinými, ale tkvěla v tom, že Turecko ještě nebylo poraženo. Když stál Husajn u zrodu povstání proti osmanskému sultánovi, byl označen za zrádce islámu. Osmané ho vinili ze spikleneckví s křesťany, kteří chtěli zničit jediný stát ve světě podporující muslimskou víru. Zveřejnění Sykes-Picotovy dohody, která se zabývala dělením, a tudíž zánikem Osmanské říše, mohlo Husajnově pověsti v očích jeho stoupenců velmi uškodit. Tajení dohody tedy dle Kedourieho s povděkem kvitovaly všechny zúčastněné strany.

Husajnovu pozdější zklamání z celkového vývoje situace na Blízkém východě pramenilo z jeho nereálných představ a iluzí. Vágní zmínka Britů o znovuoobnovení chalífátu v Arábii naplnila Husajna falešnými nadějemi. Britská politika cílila na získání Husajnovy podpory. Mekkánský šaríf mohl výrazně pomoci rozpoutat nepokoje v Osmanské říši. Pokud měla vidina chalífátu znamenat Husajnovu intervenci na straně Spojenců, Britové s ní neváhali vyrukovat. Jejich nejasné narážky na chalífát nabyly daleko většího významu, než očekávali. Obnovení chalífátu značilo mnohem vyšší mety, než představovala pouhá autonomie Mekky. Britské vize se však značně odlišovaly od Husajnových. Evropa dle Kedourieho plně neporozuměla pojmu chalífát, mylně interpretovala jeho samotnou podstatu i funkci. Chalífát je podle sunnitské víry jedinou legitimní politickou institucí islámu, přičemž chalífa disponuje světskou mocí, vládne nad všemi muslimy, má v rukou politickou a vojenskou moc, je ochráncem víry a vede války proti bezvěrcům a hereetikům. Chápat chalífu jako někoho, kdo by byl v čele muslimské říše ustaven, potvrzen či sponzorován nějakou západní křesťanskou mocností, je absurditou. Kedourie vyvozuje, že zmínky Britů o chalífátu měly vyjadřovat něco jiného. „Chalífát v jejich myslích nabral podoby jakéhosi spirituálního vůdcovství v muslimském světě, ‚papežství islámu‘, kdy chalífa působící z Mekky nebo Medíny představuje nejvyšší duchovní autoritu muslimů, je arbitrem ve věcech víry, vládcem svatých míst a předmětem duchovního uctívání, ale světská moc mu nepřísluší.“ (Kedourie 1987) Tyto mylné domněnky ohledně podstaty a funkce chalífátu byly v Evropě široce rozšířené. K jejich smůle nerefletovaly skutečnost, že instituce chalífátu je svou povahou světská i duchovní a obě stránky se od sebe v průběhu dějin nikdy neodloučily.

Jakkoliv se Británie v otázce teritoriálních příslibů snažila být opatrná, situace se jí stejně nakonec vymkla z rukou. Husajnovy vize se od myšlenek na získání titulu emíra Mekky nebo vládce Hidžázu či celé Arábie posunuly až k idejím o ovládnutí muslimské říše, o nabytí dědictví po osmanském sultánovi. Jedinečnou příležitostí stát se chalífou si Husajn nemohl nechat ujít. Jeho ustavení do funkce křesťanskou zemí by však bylo ošidné. Také proto, že pohnutky Britů byly ryze účelové, vycházely z jejich válečné strategie a indikovaly potřebu Husajnova spojenectví. Uvědomoval si, že pravý muslimský vládce by měl dosáhnout své moci vlastními prostředky, vojenskou silou a silou své vůle. Proto začal hledat další způsoby, jak se přiblížit svému novému a lákavému cíli. Pozdější Husajnovu zklamání bylo nevyhnutelné. Hořkost nad vývojem událostí částečně způsobily neuvědomělé narážky britských představitelů, které v mekkánském šarífovi rozmýšlely falešné naděje. Hlavní podíl na konečném rozčarování však v daném případě nesl samotný Husajn, jeho přespříliš odvážné vize byly již předem odsouzeny k zániku. Nereálné představy v jeho hlavě Británie ke své škodě dostatečně nepotlačila. Šarífovo zklamání tedy podle Kedourieho nebylo způsobeno žádnou zradou Spojenců ani ničím podobným. Teritoriální přísliby Británie

Arabům v rámci McMahonovy korespondence s Husajnem se víceméně shodovaly s garancemi uvedenými v Sykes-Picotově dohodě. Mezi McMahonovým slibem a Sykes-Picotovou dohodou neexistoval žádný rozpor, dohoda McMahonovy závazky plně respektovala. Pozdější odsouzení dohody částečně souvisí se selháním Husajnových tužeb stát se chalífou či alespoň vládcem arabských zemí.

Husajnovy ambice na počátku války směřovaly k získání podpory arabských nacionalistů. Arabský nacionalismus bylo tehdy v Osmanské říši poměrně mladé hnutí. Podobně jako mladoturecký nacionalismus čerpalo inspiraci v Evropě. Mladoturci vzešli ze studentů evropských škol, kteří prosazovali transformaci Osmanské říše podle evropských metod. Evropa jim stála modelem, evropské způsoby měly určovat ráz jejich budoucí země. Napodobením Západu se měla říše zbavit své zaostalosti a slabosti. Doktrína mladoturků dala vzniknout osmanskému národu. Sultánovi poddaní přestali být vázání svým předchozím postavením v rámci Osmanské říše. Jejich vyznání či jazyk nebyly nadále směrodatné. Stali se rovnoprávními občany Osmanské říše a rovnocennými členy osmanského národa se stejnými právy a povinnostmi. Tato doktrína dle Kedourieho narušila Osmanskou říši a přispěla k jejímu rozložení stejným způsobem, jako ji pomalu rozkládal řecký a balkánský nacionalismus v 19. století. (Kedourie 1987) Inovace Mladoturků zničily tradiční osmanské uspořádání, na kterém byla Osmanská říše založena. Způsobily destrukci mnoha zavedených pravidel, privilegií a práv. Uměle vytvořená doktrína stavěla na nové identitě Osmanů, vázané na obecné vědomí jejich osmanské národnosti, jež je vzájemně spojovala. Dřívější pouta, rodinná, klanová, náboženská, přestala v nynějším systému hrát roli. Ideje Mladoturků do osmanského prostředí nepasovaly, neměly v zemi kořeny a představovaly nepřirozený způsob uspořádání. „Mladoturci (...) pouze následovali kroky řeckých a balkánských nacionalistů, a svou činností (nakonec) zabezpečili realizaci nadějí těchto nacionalistů, jmenovitě, destrukci Osmanské říše. Ale zrovna tak jako tyto doktríny vynalezené Mladoturky nemohly, co se týče řízení říše nic znamenat, tak i doktríny arabských nacionalistů byly pro správu těch oblastí říše, které prohlašovaly za arabské, bezvýznamné. Tyto oblasti čelily těm samým trvalým obtížím a problémům jako zbytek říše – problémům ekonomické organizace, lidské a výkonné administrativy, spravedlivé rovnováhy mezi majoritami a minoritami, (problémům) které byly a vždy musí být hlavním zájmem těch, kteří se pokouší o správu takového území. Úzkoprsá a cizí doktrína organizující takovou společnost do suverénních národů k řešení jejich problémů ničím nepřispěla. Spíše mohla přidat další fanatismus k těm mnoha, které již tuto churavou zemi postihly.“ (Kedourie 1987: 60)

Ačkoliv se tak může jevit, arabský nacionalismus nebyl odpovědí na doktrínu mladoturků. Obě hnutí probíhala současně. Mladoturečtí nacionalisté si zpočátku všimli práv Arabů a snažili se s arabskými představiteli v otázce jejich požadavků na správu arabských území jednat. Nacionalisté z řad Arabů se rozdělili na dva tábory,

první a menší zastával názor, že je možné prosadit národní zájmy, aniž by došlo k odtržení arabských provincií od říše. Většina nacionalistů však existenci Arabů po boku Turků v rámci jednoho státu odmítala, stejně jako jakékoliv omezení či zmenšení arabských teritoriálních nároků. Arabští nacionalisté přistoupili na spojenectví s Husajnem, ale jejich představy o spolupráci se vzájemně lišily. Doktrína nacionalismu se neshodovala s šarífovými postupy, její stoupcem oponovali jak Sykes-Picotově dohodě, tak McMahonovým příslibům.

Neúspěch Sykes-Picotovy dohody Kedourie vysvětluje ztrátou víry politických představitelů, nikoliv tím, že by se neslučovala s ostatními britsko-francouzskými závazky, kupříkladu McMahonovými. Jakmile mělo dojít k naplnění dohody, přestali v ní britští, a možná i francouzští politici věřit, respektive přestali věřit v myšlenky, které její vznik inspirovaly. Očekávalo se, že zánik Osmanské říše přinese problémy v otázce správy oblastí, jež po dlouhou dobu podléhaly osmanské nadvládě. Mocnosti se obávaly potenciálního chaosu, který by mohla zkáza říše a její vlády vyvolat a který by byl provázen rozpadem dřívějšího uspořádání a narušením ekonomiky. Také by představoval velkou hrozbu pro náboženské menšiny. Sykes-Picotova dohoda chtěla tomuto možnému stavu událostí zabránit. Dohoda bezpochyby pomáhala naplnit britské a francouzské mocenské ambice. Avšak nejen to. Současně také vyjadřovala, že mocnosti mají vůči bývalým poddaným osmanského sultána jistou odpovědnost. Odpovědnost, která vzešla z vtáhnutí nevinných a nevědoucích obyvatel do evropského konfliktu o dědictví nemocného muže na Bosporu. Kedourie považuje Sykes-Picotovu dohodu za poslední odpovědný pokus na straně Evropy, jenž se snažil vypořádat s rozpadem Osmanské říše a bránil tomu, aby tento rozpad způsobil katastrofu. Tento pokus by se pravděpodobně potýkal s řadou problémů, i proto, že oficiálně a veřejně hlásal porážku muslimů křesťanskými mocnostmi. Kedourie ale poukazuje na podobné obtíže v případě vyznavačů islámu v Indii, které nakonec Britové dokázali úspěšně vyřešit. Stejným směrem mohli mít nakročeno i v bývalé Osmanské říši, avšak pouze za předpokladu, že by projevíli vůli zavést nový pořádek, který by nahradil dřívější osmanské uspořádání. Když došlo na lámání chleba, jen hrstka lidí Sykes-Picotově dohodě skutečně věřila. Otázkou zůstává, zda mezi nimi byl také Mark Sykes. (Kedourie 1987: 66)

V průběhu jejího působení na Blízkém východě provázela britskou zahraniční činnost řada pochybení. Také z toho důvodu, že osud bývalé Osmanské říše dlouho nestál v popředí jejich zájmů, a nebyl tak jejím primárním problémem. Kedourie poukazuje na malátnou komunikaci mezi britským vedením v Londýně a zástupci britské politiky v blízkovýchodním regionu. Londýnské vedení nemělo přímý ani striktní dozor nad svými podřízenými. Tím se různě postaveným zástupným úředníkům otvíral prostor vykonávat britskou imperiální politiku dle jejich vlastních předpokladů a charakterových nedostatků. Vady, omyly a selhání konkrétních jedinců byly jedním z podstatných

faktorů, které provázely neúspěch Britů v jihozápadní Asii. Britská strana rovněž hluboce podcenila význam některých svých rozhodnutí a jejich dopad na blízkovýchodní oblast.

Jako příklad nezvládnuté politiky ostrovní velmoci po první světové válce uvádí Kedourie Palestinu. Palestina se stala mandátem. Mandáty měly pomoci územím, která zatím nebyla schopna se osamostatnit a vládnout sobě sama. Vyspělé národy jim zaručovaly asistenci do té doby, dokud by jednotlivá teritoria nebyla připravena se postavit na vlastní nohy. Mandátní správa však podle Kedourieho spravovaným územím ani jejich správcům nijak neprospívala. (Kedourie 1968) Striktně dočasná povaha mandátů otevírala prostor pro zpochybňování jejich legitimacy, v důsledku čehož Británie i Francie v rámci svých sfér vlivu váhaly při uplatňování a prosazování autority. Charakter správy, prozatímní, rozpačitý a nejasný, nemohl oblasti přinést očekávanou politickou stabilitu. Prostřednictvím mandátů si Británie s Francií nadále uchovávaly svůj vliv na Blízkém východě, ale zároveň se vyhýbaly skutečnému řízení spravovaných zemí. Kedourie klade důraz na neodlučitelný vztah mezi mocí a odpovědností. V případě mandátů utrpěla etika britské imperiální politiky těžkou újmu. Velmoc nedostála své morální povinnosti v otázce spravování a kontroly mandátních území. Mandátní správa tedy podle Kedourieho spíše zmařila, než zvětšila šance ovládaných teritorií na možnost být nezávislá a soběstačná.

Ačkoliv je k tehdejší britské politické činnosti velmi kritický, jedno její údajné provinění Kedourie odmítá. Stojí v opozici vůči stanoviskům britského establishmentu, který při pohledu zpět viní tehdejší britskou zprávu z nečestné politiky. Dle nich se Británie vůči Arabům zachovala nepoctivě, ba přímo zrádcovsky. Uzavřela Sykes-Picotovu dohodu, které údajně stála v rozporu se sliby danými arabské populaci. Kedourie s těmito tvrzeními nesouhlasí. Dle něj britské autority nesprávně interpretovaly obsah McMahonových dopisů adresovaných šarífu Husajnovi. Mylné zhodnocení anglo-arabské korespondence mělo dalekosáhlé důsledky. Tehdejšímu britskému působení na Blízkém východě podlomilo morální kredit. Obraz velezrádné Británie nabyl postupem času oficiální formu. Myšlenka, že Britové Arabů podvedli, se hojně vyskytovala v memoárech a jiných publikacích bývalých vykonavatelů britské zahraniční politiky. Na transformaci tohoto mýtu v nezpochybnitelnou pravdu měl dle Kedourieho velký podíl také vlivný historik Arnold J. Toynbee. Toynbee se držel přesvědčení, že Sýrie a Palestina byly příslibeny Husajnovi. V tomto případě daným závazkům odporovala Balfourova deklarace. Podle Kedourieho však Toynbee zcela přehlédl fakt, že veškeré britské sliby vůči Husajnovi byly podřízeny jejich závazkům vůči velmocím Ruska a Francie, na což také Británie šarífa výslovně upozornila. A Husajn si byl daných omezení dobře vědom. (Kedourie 1970) Autorita Toynbeeova nesla nemalou zásluhu na pokřivení obrazu Britů v Asii. Nepopíratelný dopad na úhel nazírání britské zahraniční politiky měla také kontroverzní postava T. E. Lawrence. A tak se několik desítek let po McMahonově korespondenci s Husajnem Británie zahalila do hávu sebeobviňování

a pokání. Chybná interpretace tehdejších událostí, částečně způsobená úředníky „beznadějně ztracenými v labyrintu jejich vlastních dokumentů“, v konečném důsledku „demoralizovala britskou blízkovýchodní politiku a naplnila ji zničujícím pocitem trapnosti, ne-li viny“. (Kedourie 2000: 319)

Dvacáté století bylo svědkem dvou světových válek, které se rovněž odrazily na situaci na Blízkém východě. Postupem času docházelo v tomto regionu ke zhoršování politických podmínek a zostřování politických konfliktů. Na významné pozice se dostávala nová politická třída, jejíž vládnutí zrcadlilo tradiční despotismus, moderní evropský absolutismus a současný totalitarismus. Odpovědnost za daný stav nesly nejen hrůzy válek, ale podle Kedourieho také Francie, a zejména Británie. Dědice Osmanského impéria odváděli od pozornosti jejich evropské záležitosti. Velmoci nebyly schopné uplatňovat souvislou a důslednou politiku. Svazovaly je domácí voliči a také rostoucí pocity viny, které se hluboce uhnízily ve svědomí jejich oficiálních a intelektuálních tříd. Odstrašujícím příkladem nezdravého působení Západu na Blízký východ se staly „... Egypt, Sýrie a Irák, kde od roku 1919 byly západní mocnosti zapojené do sestavování a zdokonalování těch pekelných strojů, které jim po roce 1945 explodují do tváře a také způsobí velké škody populaci, za kterou tak lehkovážně přijaly odpovědnost.“ (Kedourie 1968: 28)

Elie Kedourie je vnímán jako významný badatel na poli zkoumání moderní historie Blízkého východu. Narodil v Bagdádu v roce 1926. Studoval na prestižní Londýnské škole ekonomie a politických věd (LSE). Doktorskou práci obhájil na Oxfordské univerzitě, avšak vzhledem k obsahu práce, která se kriticky vyjadřovala k roli Velké Británie na Blízkém východě v období kolem 1. světové války, titul nezískal. Práce nabídl nevhodný rozbor předsudků a intelektuálních předpokladů, které byly nedílnou součástí tehdejší Britské zahraniční politiky. Negativní stanovisko zaujal například vůči osobnosti kolonela Lawrence. V opozici k práci, která byla v roce 1956 publikována, stál přední orientalista Hamilton Gibb. Kedourie se později vrátil na Londýnskou školu ekonomie a politických věd a následujících téměř 40 let zde působil. Zemřel ve Washingtonu v roce 1992. Jeho revoluční interpretace událostí týkajících se Británie a její zahraniční politiky v blízkovýchodním regionu dopomohly ke změně vědeckého přístupu k dané problematice. (Kedourie, Sylvia 2005) Byl odpůrcem nacionalismu; převzetí této doktríny dle něj přineslo arabským zemím krizi a chaos. Znám je rovněž pro svou polemiku s dalším významným britským historikem Arnoldem Toynbeem v otázce britské zodpovědnosti za stav blízkovýchodní oblasti. Mezi Kedourieho největší přínosy do oboru patří založení časopisu *Middle Eastern Studies* v roce 1964.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] GOMBÁR, E. 1999. *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

- [2] KEDOURIE, E. 1968. The End of the Ottoman Empire. *Journal of Contemporary History* 3(4): 19–28.
- [3] KEDOURIE, E. 1970. *The Chatham House Version and Other Middle Eastern Studies*. New York: Praeger.
- [4] KEDOURIE, E. 1981. *Islam in the Modern World*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- [5] KEDOURIE, E. 1987. *England and the Middle East. The Destruction of the Ottoman Empire 1914-1921*. Colorado: Westview Press.
- [6] KEDOURIE, E. 2000. *In the Anglo-Arab Labyrinth. The McMahon-Husayn Correspondence and its Interpretations 1914-1939*. London: Frank Cass Publishers.
- [7] KEDOURIE, S. 2005. Aspects of Elie Kedourie's Work. *Middle Eastern Studies* 41(5): 635–648.
- [8] LEWIS, B. 2003. *Kde se stala chyba? Vliv Západu na Střední východ a jeho následná odpověď*. Praha: Volvox Globator.
- [9] PALMER, A. 1996. *Úpadek a pád Osmanské říše*. Praha: Panevropa.
- [10] SAID, E. 2005. SAID, E. 2005. *Orientalismus*. Praha: Paseka.